

O necesară revizitare critică a fascismului intelectual din România interbelică

Alexandru Florian, Ana Bărbulescu, *Elita culturală și discursul antisemit interbelic*, Editura Institutului Național pentru Studiarea Holocaustului „Elie Wiesel”, București, Editura Polirom, Iași, 2022, 264 p.

La distanță de trei decenii de căderea regimului totalitar de stânga, aprecierea că, imediat după disoluția acestuia, a existat o preluare necritică a reperelor – mai cu seamă politice și intelectuale – perioadei interbelice tinde (și e necesar) să fie acceptată ca o realitate. Până la un punct firesc, prin raportare la ceea ce putea fi asumat, la începutul anilor 1990, drept o reconectare la „societatea democratică” a cărei „creștere” ar fi fost principala preocupare a elitelor politice de după 1918, acest demers a avut, în fapt, rolul de a configura ceea ce consider a fi un mit fondator al postcomunismului: după bezna totalitarismului de stânga, care a întrerupt, aproape jumătate de veac, evoluția istoriei democratice a României, lucrurile pot fi reluate din acel punct. În acest sens, o serie întreagă de politicieni, ca și o serie amplă de intelectuali, au fost recuperate, de cele mai multe ori necritic, sau insuficient de critic pentru a ajuta procesului de democratizare pe care îl parcurgem de trei decenii încoace. Acest mit fondator s-a conturat, din punctul meu de vedere, plecând de la câteva iluzii: că tipul de regim politic ce a funcționat în România între 1919 (primele alegeri pe baza votului universal masculin) și 1938 (instaurarea dictaturii regale a lui Carol al II-lea) ar fi fost o democrație, și nu doar una „mimată”, după cum a calificat-o, chiar în anii '40, politologul Mattei Dogan; că tipul de societate din interbelic ar reprezenta un „model” numai bun de readus în prezentul ultimului deceniu al secolului XX, printr-un soi de continuitate artificială, articulată dinspre elite spre mase; că, în fine, figurile reprezentative ale intelectualilor publici vizibili începând mai ales cu anii '30, adepți ai „experiențialismului” și „vitalismului” specific epocii în aproape întreaga Europă ar reprezenta modele etice în continuitatea cărora „noua Românie” de după 1989 ar trebui să se îndrepte. Ca atare, politicieni, intelectuali, publiciști, editori s-au raliat efortului recuperator, asigurând astfel nu atât o continuitate instituțională, cât mai cu seamă una cultural-politică și discursivă a ceea ce consider că este un tip specific de populism, ale cărui semnale politice, intelectuale și societale sunt din ce în ce mai pregnante – și mai periculoase la adresa regimului democratic! – în prezent.

Deși redată pe scurt, acestea sunt motivele pentru care consider că volumul scris de profesorul Alexandru Florian și cercetătoarea Ana Bărbulescu reprezintă o necesară și binevenită revizitare critică a fascismului intelectual din România interbelică (manifestat în variate forme, de la cea corporatistă, până la aceea ortodoxistă), prin concentrarea asupra elementului central care a reunit, discursiv și atitudinal, pe unii chiar și politic, figuri publice precum Nicolae Iorga, A.C. Cuza, Octavian Goga, Nae Ionescu, Nichifor Crainic, Mircea Vulcănescu sau Vintilă Horia: antisemitismul. Cu o prefață semnată de Armin Heinen,

referitoare la complexitatea culturii memoriei, cartea ne aşază în faţă o oglindă în care putem vedea cu limpezime, pe bază de documente şi prin apel la extrase din presa vremii, cum fiecare dintre cei amintiţi mai sus a aruncat în creuzetul populismului fascist idei care au legitimat, în timp, răul politic, deschizând astfel calea spre acţiunile genocidare ale statului român la adresa propriilor cetăţeni de origine evreiască. Membri ai elitei culturale în epocă, fiecare dintre aceştia a devenit „funcţionar al puterii”, după ce, în prealabil, şi-a demonstrat calitatea de zelot al urii de rasă. Ceea ce Umberto Eco numea „construcţia duşmanului” a fost, pentru fiecare dintre aceştia, o profesiune de credinţă, iar volumul semnalat prin acest text demonstrează încă o dată că intelectualii lipsiţi de responsabilitate se află, de cele mai multe ori, la originea ororilor care au marcat, şi nu doar în Europa, parcursul secolului trecut. În fapt, studiile de caz reunite în volumul realizat de Alexandru Florian şi Ana Bărbulescu şi construite pe baza unei metodologii asupra căreia voi reveni mai jos vin să sublinieze, din punctul meu de vedere, prin punerea sub lupă a antisemitismului profesat de aceşti intelectuali publici (care continuă să fie, şi astăzi, invocaţi drept modele etice), un element deosebit de important care se adaugă anti-individualismului, anti-democratismului şi providenţialismului ce au caracterizat proiecţiile ideologice ale fascismului românesc interbelic. Ca şi cele amintite, trebuie spus aici, antisemitismul nu a fost o invenţie a elitei politice şi intelectuale interbelice, fiind consubstanţial modernizării societăţii româneşti începute în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Aşa cum volumul redă cu claritate, avem de-a face, în cazul intelectualilor amintiţi, cu un antisemitism transgeneraţional, în cazul căruia „valorile” sunt transmise pe modelul maestru-discipol, şi care are prozeiţi inclusiv astăzi. Având ca fond ceea ce numesc maniheismul structural al culturii social-politice româneşti şi pe deplin complementar unei viziuni etnonaţionaliste, aseasonat cu elemente proprii ortodoxismului, antisemitismul elitei culturale interbelice a permis, în măsura în care cei studiaţi în carte au deţinut şi demnităţi politice ori poziţii de autoritate publică, transformarea statutului iniţial ideatic în unul specific politicii de stat. Este, încă, ceea ce trebuie în permanenţă repetat, tocmai în direcţia invocată în prefaţa volumului de Armin Heinen, aceea a nevoii de a înţelege complexitatea culturii memoriei.

Consider că un rol major în buna şi corecta înţelegere a studiilor cuprinse între copertele cărţii îi revine capitolului final, intitulat „Radicalismul de dreapta, un curent cultural interbelic la final” şi semnat de profesorul Florian, care ar fi putut fi, la fel de bine, o introducere. Şi aceasta pentru că aici se regăsesc explicaţiile metodologice, absolut necesare unui demers aflat – din punctul meu de vedere – la intersecţia dintre domeniul istoriei şi cel al sociologiei intelectualilor. Aceste explicaţii şi, ca atare, metodologia aflată la baza cercetării întreprinse de Alexandru Florian şi Ana Bărbulescu sunt puse în lumină în încercarea de a răspunde întrebării dacă „a supravieţuit viziunea ultraconservatoare în cultura română?” şi de a confirma ipoteza potrivit căreia „(...) în pofida schimbărilor radicale intervenite după al Doilea Război Mondial în biografiile celor din așa-numita generație '27, filonul cultural ca atare nu s-a dezagregat, ci a reușit să se reproducă” (p. 222). Plecând de la operaționalizarea conceptelor sociologice relative la „reconversie”, „mobilitate” sau „supraviețuire” și optând pentru ceea ce s-ar putea numi „variante Bourdieu”, și anume posibilitatea ca „valorile” proferate de populismul fascist interbelic să fie reconvertite astfel încât să supraviețuiască, „integral sau parțial”, schimbărilor politice survenite anului 1945, studiul din finalul volumului demonstrează că ceea ce Alexandru Florian numește „intelectualitatea extremistă” (p. 226) a reușit să transmită, trecând prin comunism, până astăzi, ceea ce a asumat ca proiect ideologic. Și, din păcate, așa adăuga eu, rezultatele sunt deja vizibile, ceea ce ne arată că avem datoria civică și morală, ca academici și/sau intelectuali publici responsabili, să susținem demersuri precum cel din această carte, unul pe deplin situat în spiritul valorilor democratice și al adevărului istoric.

Daniel ȘANDRU